

МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра практичної психології

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

Варата Л.А.

24 серпня 2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

НДЗП 1.1.3. Етнопсихологія

(шифр і назва навчальної дисципліни)

Освітньо-професійна програма Практична психологія
(назва)

спеціальність 053 Психологія
(код та найменування спеціальності)

спеціалізація _____
(назва спеціалізації)

Факультет філології та масових комунікацій
(назва факультету)

2020 – 2021 рік

Робоча програма **Етнопсихологія** для студентів ОПП Практична психологія_Спеціальністю (напрямом підготовки) 053 Психологія

Розробник: кандидат психологічних наук, доцент **Стуліка О.Б.**

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри практичної психології

Протокол від "27" серпня 2020 року № 1

Завідувач кафедри практичної психології

 ()

"27" серпня 2020 року

© МДУ, 2020 рік

© МДУ, 2021 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		очна (денна) Форма здобуття вищої освіти	заочна Форма здобуття вищої освіти
Кількість кредитів - 3	05 соціальні та поведінкові науки	Нормативна	
Модулів: 1	Практична психологія 053 Психологія	Рік підготовки : 1	
Змістовних модулів: 2	Освітній ступінь: «магістр»	Семестр	
Індивідуальне науково-дослідне завдання __реферативна робота__		1-й	1-й
Загальна кількість годин: 90		Лекції	
		14 год	4 год
		Семінарські заняття	
		16 год	8 год
		Самостійна робота	
		59 год	77 год
		Індивідуальні завдання:	
		18год	9год
		Вид контролю:	
		екзамен	екзамен
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних –2 самостійної роботи студента -2,45			

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни „Етнопсихологія” є передача та розширення знань майбутніх психологів з питань національно-психологічних властивостей людини, що уособлює етнічну культуру, спосіб життя, вдачу (ментальність).

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Етнопсихологія» є

- ✓ озброїти майбутніх психологів знаннями з питань етнічної психології;
- ✓ розширити світоглядні позиції майбутніх фахівців при визначенні структурної єдності і практичної спрямованості знань та вмінь студентів;
- ✓ формувати психологічну готовність молоді до творчої життєдіяльності в кроскультурному просторі;
- ✓ сприяти розвитку сенсорно-перцептивної, інтелектуальної, емоційно-вольової сфер діяльності майбутніх фахівців щодо формування стійкої життєвої позиції в суспільстві.

Місце навчальної дисципліни в освітній програмі: дисципліна є нормативною дисципліною загальної підготовки здобувачів ОС «Магістр». Етнопсихологія є міждисциплінарною галуззю знання на стику загальної, вікової, соціальної психології, етнології, культурної антропології, кроскультурної психології

Передумови для вивчення дисципліни полягають у тому, що з кожним днем зростає роль і значення етнопсихології, відповідно до сучасного етапу розвитку нашої держави. В умовах розвалу колишніх національних відносин, розбіжностей між етнічними спільнотами, небувалого росту національної самосвідомості вивчення і врахування закономірностей прояву і функціонування національно-психологічних особливостей людей, набувають новий важливий смисл, вимагають пріоритетної уваги з боку всіх категорій населення, керівництва держави а

також психологів-практиків. Дисципліна має зв'язок з культурологією, філософією, соціологією, загальною психологією, соціальною психологією.

Результати навчання. Згідно з вимогами освітньої програми здобувачі вищої освіти мають набути наступні компетентності:

Загальні:

- ✓ Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ✓ Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.
- ✓ Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.
- ✓ Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності

- ✓ Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік.
- ✓ Здатність організовувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології.
- ✓ Здатність ефективно взаємодіяти з колегами в моно- та мультидисциплінарних командах.
- ✓ Вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності.
- ✓ Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.
- ✓ Характеризувати етапи становлення етнічної ідентичності особистості; аналізувати її умови та закономірності розвитку;
- ✓ Аналізувати психологічні ситуації, внутрішні етнопсихічні явища особистості;
- ✓ Інтегрувати набуті знання з метою кращого розуміння особистості, застосовуючи їх для пояснення і прогнозування особистісного розвитку в кроскультурному просторі.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 години / 3 кредити ECTS.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль I. Етнопсихологія як міждисциплінарна галузь знань.

Тема 1. Предмет і міждисциплінарні зв'язки етнопсихології

Етнопсихологія як галузь психологічної науки. Етнопсихологія та інші галузі знань (етнографія, антропологія, культурологія, історія, соціологія, фольклористика). Предмет етнопсихології. Основні етапи розвитку уявлень про предмет етнопсихології. Причини дискредитації етнопсихологічної науки наприкінці 20-х років ХХ сторіччя у Росії. Психологічна сутність основних понять етнопсихології: етнос, нація, психічний склад, етнічні стереотипи, етнічні конфлікти, національний характер, етноцентризм тощо. Гуманістична та прикладна спрямованість етнопсихології. Етнічне відродження другої половини ХХ століття.

Тема 2. Методологія та методи етнопсихологічного дослідження

Методологічні принципи етнопсихології. Загальна характеристика основних методів етнопсихології. Кроскультурний напрямок досліджень в етнопсихології. Кроскультурний порівняльний аналіз асоціацій, які викликають певний стимул. Дослідження етнопсихології певних груп. Внутрішньокультурний напрямок досліджень в етнопсихології. Природний експеримент в етнопсихології. Лабораторний експеримент в етнопсихології. Дослідження етнічних стереотипів методом “підбору рис” і “вільного опису”. Вивчення етнічної свідомості та етнічних стереотипів. Використання асоціативного експерименту в етнопсихології. Шкала соціальної дистанції Е. Богардуса та її модифікований варіант. Метод інтерв'ю як засіб побудови моделі етнічних ситуацій.

Тема 3. Історія розвитку етнопсихології

Основні етапи розвитку уявлень про предмет етнопсихології. Стародавній світ і дослідження відмінностей між народами. Європейські вчені про психологію народів (середина ХVІІІ — перша половина ХІХ ст.).

Становлення етнічної психології у другій половині XIX сторіччя. Етнопсихологічні дослідження в Росії та Україні. Причини дискредитації етнопсихологічної науки наприкінці 20-х років у Росії. Розвиток етнопсихології в українській діаспорі. Основні напрямки розвитку сучасної етнопсихологічної науки. Відродження вітчизняної етнопсихології.

Змістовий модуль II. Порівняно-культурний підхід до побудови загальнопсихологічного знання та основні проблеми сучасної етнопсихології

Тема 4. Основні напрямки етнопсихологічних досліджень

Перші емпіричні дослідження в загальній психології (тести інтелекту. Зорові ілюзії. Колір: кодування і категоризація). Основні напрямки етнопсихологічних досліджень: релятивізм, абсолютизм, універсалізм. Л. Леві-Брюль про ментальність первісної і сучасної людини. К. Леві-Строс про універсальність структури мислення. Культурна варіативність регуляторів соціальної поведінки. Регулятивна функція культури. Індивідуалізм і колективізм. Вина і сором як механізми соціального контролю. Конформність як регулятор поведінки індивіда в групі.

Тема 5. Етнопсихологічні проблеми дослідження особистості

Особистість у культурі етносів. Ментальність як інтегральна етнопсихологічна ознака нації. Визначення поняття “ментальність”. Емоційний (емотивний), пізнавальний (когнітивний) та поведінковий (конативний) компоненти ментальності, їх головні функції. Поняття про національну ідею, шляхи її реалізації. Психологічна сутність і зміст національного характеру. Основні структурні компоненти національного характеру. Визначення поняття “національний характер”. Фактори розвитку національного характеру.

Тема 6. *Етнокультурна варіативність соціалізації*

Національна свідомість, її основні ознаки. Детермінованість національної свідомості соціально-економічними й історичними умовами. Мова і національна свідомість етносу. Національна свідомість як фактор оптимізації сумісної діяльності людей, їх стосунків, умова гармонізації етнічної індивідуальності.

Соціалізація, інкультурація, культурна трансмісія. Етнографія дитинства. Етнокультурна варіативність соціалізації та виховання дітей. Етнопсихологія сімейних відносин. Етнопсихологічна специфіка та етапи формування сімейних відносин. Етнопсихологічні особливості конфліктів у сімейних відносинах. Своєрідність корекційної роботи психолога у різноетнічній родині.

Тема 7. *Етнічна самосвідомість та ідентичність особистості*

Психологічні характеристики основних ознак етнічної самосвідомості. Етнопсихологія українців. Загальний підхід до вивчення особливостей українського етносу. Д. Чижевський про риси українського національного характеру. Шляхи визначення національного типу: дослідження народної творчості; вивчення найяскравіших історичних епох; характеристика найвизначніших представників народу. Взаємодія з іншими народами і формування українського національного характеру. Вплив геополітичного чинника на український національний характер. Історичний фактор у формуванні української самосвідомості. Релігія як фактор формування українського етносу. Сім'я і формування українського національного характеру.

Змістовий модуль III. *Психологія міжетнічних стосунків*

Тема 8. *Універсальні і культурно-специфічні аспекти спілкування*

Міжкультурні особливості вербальної та невербальної комунікацій. Етносоціальні функції мови. Роль мови як консолідуючого етнічного

фактору. Рідна мова. Національна мова. Державна мова. Міжкультурні особливості комунікації. Особливості національних характерів, які відображені в усній народній творчості. Міжнаціональні різниці у міміці та жестах. Поняття про культурну дистанцію.

Тема 9. *Етнічні стереотипи, їх структура та зміст. Причини стереотипізації*

Сутність етнічних стереотипів. Етнічні стереотипи як складова соціальних стереотипів. Визначення та походження поняття “стереотип”. Основні соціальні функції стереотипів. Визначення поняття “етностереотип”. Психологічні механізми засвоєння соціотипової поведінки (соціалізація, наслідування, ідентифікація). Поняття про автостереотипи та гетеростереотипи. Явище ефекту “призми”. Етноцентризм, його ознаки та умови виникнення. Етноцентризм та націоналізм. Роль засобів масової інформації у формуванні стереотипів. Роль практичного психолога у вирішенні проблеми зниження етноцентризму, стереотипізації оцінок.

Тема 10. *Етнічні конфлікти, їх сутність, об’єктивні та суб’єктивні умови виникнення*

Сутність етнічних конфліктів. Визначення поняття “етнічний конфлікт”. Об’єктивні та суб’єктивні умови виникнення етнічних конфліктів. Види етнічних конфліктів та стадії їх розвитку. Історичні приклади конфліктів між етносами. Стратегії поведінки в етнічному конфлікті. Шляхи подолання етнічних конфліктів. Адаптація до нового культурного середовища. Акультурація. Пристосування. Культурний шок і етапи міжкультурної адаптації. Фактори, що впливають на процес адаптації до нового культурного середовища. Наслідки міжкультурних контактів для груп та індивідів. Підготовка до міжкультурної взаємодії. «Культурний асимілятор» або техніка підвищення міжкультурної сензитивності

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	Денна форма							Заочна форма					
	усього	В тому числі					усього	В тому числі					
		л	с	пр	інд	с.р		л	с	пр	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Змістовний модуль 1.													
<i>Етнопсихологія як міждисциплінарна галузь знань</i>													
Тема 1 Предмет і міждисциплінарні зв'язки етнопсихології	8	2	2		2	6		2			1	10	
Тема 2. Методологія та методи етнопсихологічного дослідження	10	2	2		2	6		2	1		2	10	
Тема 3. Історія розвитку етнопсихології	8	2	4		5	8			4		2	11	
Разом за змістовим модулем 1	43	6	8		9	20		4	5		5	31	
Змістовий модуль 2.													
<i>Порівняно-культурний підхід до побудови загальнопсихологічного знання та основні проблеми сучасної етнопсихології</i>													
Тема 4. Основні напрямки етнопсихологічних досліджень	10	2	2		2	6		2	1		1	10	
Тема 5. . Етнопсихологічні проблеми дослідження особистості	8	2	2		2	6		2	1		1	10	
Тема 6. Етнокультурна варіативність соціалізації	10	4	4		5	10			3		2	12	
Разом за змістовим модулем 2	47	8	8		9	22		4	5		4	32	
Усього	90	14	16		18	42	90	8	10		9	63	

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Область завдань етнічної психології	2
2	Методи і процедури етнопсихологічного дослідження	2
3	Історія виникнення етнічної психології	2
4	Національний характер	2
5	Етнографія дитинства	2
6	Спілкування та культура	2
7	Етнічні стереотипи	2
8	Опис етнічної ідентичності методом контент-аналізу. Дослідження гетеро- та ауто-стереотипів	2

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	відсутні	
2		
...		

7. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	відсутні	
2		
...		

8. Самостійна робота

	Назва теми	Кількість годин
1	Психологічний напрямок в американській етнології	4
2	Психологічна характеристика етнічних суспільств	4
3	Порівняльна характеристика національних характерів окремих народів.	4
4	Етнопсихологія сімейних відносин	4
5	Універсальні і культурно-специфічні аспекти спілкування	5
6	Етнічний конфлікт. Етноцентризм.	5
7	Особливості національного характеру українців	4
8	Адаптація до нового культурного середовища	4
9	Етнічні традиції у діловому спілкуванні	4
Разом		38

1. Індивідуальні завдання

ІНДЗ є видом позааудиторної самостійної роботи студентів навчального чи навчально-дослідного характеру, які використовуються у процесі вивчення програмного матеріалу навчального курсу. Мета ІНДЗ – самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студентів і розвиток навичок самостійної роботи. Завдання орієнтовані на аргументоване висловлення власної точки зору на психологічні явища та події, що базуються на міцному засвоєнні знань з відповідної теми. Ці завдання оцінюються максимально за 3 балами.

1. Завдання "Аналіз тексту" (обсяг – 1-2 стор.)
2. Завдання "Міні-реферат" (обсяг – 3-5 стор.)
3. Завдання «Складання кросворду»
4. Скласти термінологічний словник бази знань за темами курсу
5. Завдання «Анотація»

2. Методи навчання

Лекція (лекція-бесіда, лекція-дискусія). В ході лекцій за характером логіки пізнання впроваджуються аналітичний, індуктивний та дедуктивний методи. За рівнем самостійної розумової діяльності – проблемний виклад та пошуковий метод. Семінар-доповідь, семінар-дискусія, семінар-диспут.

3. Критерії оцінювання

90-100 балів – теоретичний курс засвоєно повністю, без прогалин, необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом сформовані, всі передбачені програмою завдання виконані, якість їх виконання оцінена балом, близьким до максимального.

80-89 балів – теоретичний курс засвоєно повністю, без прогалин, необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом в основному сформовані, всі передбачені програмою завдання виконані. Студент використовує

першоджерела і основну літературу. Мають місце несуттєві помилки в поясненні деяких аспектів дисципліни.

70-79 балів – теоретичний курс засвоєно повністю, без прогалин, необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом сформовані недостатньо, всі передбачені програмою завдання виконані, якість виконання кожного з них не оцінена максимальним балом, деякі завдання виконані з помилками..

60-69 балів – теоретичний зміст курсу засвоєний частково, але прогалини не мають суттєвого характеру, необхідні практичні навички роботи з засвоєним матеріалом в основному сформовані, більшість передбачених програмою завдань виконані, деякі з виконаних завдань, можливо, містять помилки. Незнання першоджерел і додаткової літератури. Наявність хибних тлумачень при аналізі практичних завдань. Відсутність логічно обґрунтованих висновків.

50-59 балів – теоретичний зміст курсу засвоєний частково, деякі практичні навички роботи не сформовані, більшість з передбачених програмою завдань не виконані, або якість виконання деяких з них оцінена балом, близьким до мінімального.

26-49 балів – теоретичний курс засвоєний частково, необхідні практичні навички роботи не сформовані, більшість з передбачених програмою завдань не виконані, або якість виконання деяких з них оцінені балом, близьким до мінімального. При додатковій самостійній роботі над матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання навчальних завдань. Відсутні навички опрацювання базової літератури дисципліни.

0-25 балів – теоретичний зміст курсу не засвоєний, необхідні практичні навички не сформовані, усі виконані завдання містять грубі помилки, додаткова самостійна робота над матеріалом курсу не приведе до підвищення якості виконання навчальних завдань.

4. Засоби оцінювання

Поточний (робота зі словниками, підготовки конспектів робіт) та підсумковий контроль (тестові завдання). Відповіді, доклади, тестування, МКР

13. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота									Підсумковий тест (екзамен)	Сума
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2			Змістовий модуль 3			55	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9		
5	5	5	5	5	5	5	5	5		

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи, практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C	задовільно	
64-73	D		
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

14. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення

15. Рекомендовані джерела інформації

1. Андреева Г. М. Социальная психология./ Г. М. Андреева. — М.: МГУ, 1988.
2. Баронин А.С. Этническая психология/ А.С.Баронин. - Тандем, 2000.
3. Бороноев А. О., Павленко В. Н. Этническая психология./ А. О.Бороноев, В. Н Павленко. — СПб., 1994
4. Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. / Ю.В.Бромлей— М.: Наука, 1984.

5. Гнатенко П. И. Национальная психология: Монография. / П.И. Гнатенко. —Днепропетровск, 2000.
6. Гнатенко П. И. Национальный характер: Монография. / П. И. Гнатенко. —Днепропетровск, 1992.
7. Гнатенко П. И., Кострюкова Л. О. Национальная психология: анализ проблем и противоречий. П. И.Гнатенко, Л.О.Кострюкова. — К., 1990.
8. Гнатенко П. И., Павленко В. Н. Этнические установки и этнические стереотипы. / П. И.Гнатенко, В. Н. Павленко. — Днепропетровск, 1995.
9. Гнатенко П. И. Український національний характер. / П.І. Гнатенко. — К., 1994.
10. Грехем Скотт Дж. Конфликты и пути их преодоления. / Скотт Дж. Грехем К., 1991.
11. Григорієв Н. Українська національна вдача. / Н.Григорієв — Вінніпег, 1941.
12. Етнічна психологія: Навч.-метод. посіб. / За ред. В. Д. Хрущ. ІваноФранківськ, 1994.
13. Кафарський В.І. Етнологія: Затверджено МОНУ як підручник/ В.І.Кафарський, Б.П.Савчук. - Центр навчальної літератури, 2006/
14. Киричук О. В. Ментальність: сутність, функції, генеза // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості: Тези доп. та матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / О. В. Киричук. — К.; Луцьк, 1994. — С. 7–20.
15. Кожанов А. А. Методика исследования национального самосознания. / А.А. Кожанов— М., 1978.
16. Кон И. С. К проблеме национального характера // История психологии. / И.С. Кон. — М.: Наука, 1971. — С. 141–158.
17. Кон И. С. Национальные особенности психологии людей // Социальная психология. / И. С. Кон. — М.: Политиздат, 1975. — С. 141 — 153.
18. Куранова С.І. Основи психолінгвістики: Навчальний посібник. Реком. МОНмолодьспорт України для студ. ВНЗ/ С.І.Куранова . - Академія, 2012.

19. Липа Ю. Призначення України. / Липа Ю. — Л.: Просвіта, 1992.
20. Лисенко Н.В. Етнопедagogіка дитинства: Навчально-методичний посібник/ Н.В.Лисенко. - Видавничий дім "Слово", 2011.
21. Лозова О.М. Методологія психосемантичних досліджень етносу: Рекомен. МОН молодьспорт України/ О.М.Лозова. - Слово, 2011.
22. Львовочкіна А.М. Етнопсихологія (CD)/ А.М.Львовочкіна. - МАУП, 2002.
23. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація: Навч. посібник/ В.М.Манакін. - Академія, 2012.
24. матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / В.Хрущ. — К.; Луцьк, 1994.
25. Павленко В. М., Таглін С. О. Етнопсихологія: Навч. посіб. / Павленко В. М. — К., 1999.
26. Павленко В. Н., Таглін С. А. Введение в этническую психологию: Учеб. пособие. / Павленко В. Н. — Харьков, 1992.
27. Павленко В. Н., Таглін С. А. Факторы этнопсихогенеза: Учеб. пособие. / В. Н. Павленко, С. А. Таглін— Харьков, 1993.
28. Пірен М. Етнополітичні процеси у сучасній Україні. / М.Пірен — К., 1999.
29. Пірен М. Основи етнопсихології: Підручник. / М.Пірен— К., 1996.
30. Психология национальной нетерпимости. — Минск, 1998.
31. Савицька О.В. Етнопсихологія: Навчальний посібник. Рекомендовано МОНУ для студ. вищ. навч. закл./ О.В.Савицька, Л.М.Співак. - Каравела, 2011.
32. Семенов А.К. Психология и этика менеджмента и бизнеса: Учебное пособие/ А.К.Семенов, Е.Л.Маслова. - Информационно-внедренческий центр Маркетинга, 2000.
33. Солдатенко В. Ф., Крижанівський В. П., Левенець Ю. А. Українська ідея: Історичний нарис. / В. Ф. Солдатенко, В. П. Крижанівський, Ю.А.Левенець. — К.: Наук. думка, 1995.
34. Социальная психология: Учеб. пособие для вузов/ Под ред. Журавлева А.Л. Per Se, 2002.

35. Стефаненко Т. Этнопсихология: Учебник для студ. вузов/ Т.Стефаненко. - Академический проект, 2000.
36. Субтельний О. Україна. Історія. — 2-ге вид. / О.Субтельний — К.: Либідь, 1992.
37. Сухарев В., Сухарев М. Психология народов и наций. / В.Сухарев, М. Сухарев— Днепропетровск: Сталкер, 1997.
38. Тиводар М. Етнологія: Реком. МОНУ як навч. посібник для студ. істор. спец. ВНЗ/ М.Тиводар. - Світ, 2004.
39. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи. — К.: МАУП, 2000.
40. Хрущ В. Етнопсихологічні аспекти вивчення української ментальності // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості: Тези доповідей та
41. Хрущ О. Почуття людської ментальності // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості: Тези доповідей та матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. О. Хрущ. — К.; Луцьк, 1994.
42. Шкляр Л. Е. Этнос. Культура. Личность. / Л. Е. Шкляр— К.: Наук. думка, 1992.
43. Юрій М.Ф. Етнологія: Навчальний посібник/ М.Ф.Юрій.- Дакор, 2006.
44. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології/ В.Янів. - Знання, 2006.